

Дело C- 98/24

Преюдициално запитване

Дата на постъпване в Съда:

6 февруари 2024 г.

Запитваща юрисдикция:

Obvodní soud pro Prahu 1 (Чешка република)

Дата на акта за преюдициално запитване:

29 януари 2024 г.

Встъпили страни:

L.P.

A.K.

R.K.

R.F. von K.-K.

Преюдициално запитване до Съда на Европейския съюз

Запитваща юрисдикция:

Obvodní soud pro Prahu 1 (Районен съд Прага 1, Чешка република), от чието име действа оправомощеният „soudní komisař“ („съдебен комисар“) [...], нотариус в Прага [...], Чешка република.

Предмет на главното производство по наследяване:

1. Наследодателят L.K., пребиваващ към момента на смъртта си в П., Чешка република, е починал на 24 август 2022 г. Въз основа на свидетелските показания на участниците в производството и документите (извлечения от немски актове за гражданско състояние) съдът установява, че наследодателят е бил вдовец и е имал две деца - дъщерите E.D. и N.K., както и внуци A.K., R.K. и R.F. von K.-K., които са деца на N.K.
2. Справка в Evidence právních jednání pro případ smrti (регистър на правните действия в случай на смърт), който се води от Notářská

komora České republiky (Нотариална камара, Чешка република), установява, че наследодателят е оставил две разпореждания в случай на смърт:

- декларация за лишаване от наследство, под формата на официален документ (нотариален акт), изготвен от д.ю.н. I.S., нотариус в П., на 23 юни 2015 г., номер NZ 149/2015; от гледна точка на чешкото право (в по-широк смисъл на понятието) това е вид разпореждане в случай на смърт (вж. R. Fiala, L., Drápal и др., *Občanský zákoník IV. Dědické právo* (§ 1475-1720). *Commentář*, 2-ро издание, Прага, C.H. Beck 2022 г., стр. 62), което е направено преди да започне да се прилага Регламент № 650/2012 (Регламент № 650/2012 се прилага от 17 август 2015 г.);
 - завещание, под формата на официален документ (нотариален акт), изготвен от R.N., нотариус в П., на 20 декември 2017 г., номер NZ 563/2017, като част от въпросния официален документ е и изборът на приложимо право по въпросите, свързани с наследяването, по смисъла на член 22, параграф 1 от Регламент № 650/2012.
3. В молба от 30 ноември 2022 г. представителят на дъщерята N.K. и внуците A.K., R.K. и R.F. von K.-K. посочва, че наследодателят заедно със съпругата си E.K., родена на 20 декември 1927 г., починала на 9 януари 2007 г. са съставили съвместно завещание (в оригинал „*gemeineschaftliches Testament*“) съгласно германския Граждански кодекс, известно още като „берлинското завещание“, на 2 ноември 1999 г. пред д-р J.F., нотариус в X., Федерална република Германия. Впоследствие това съвместно завещание е частично изменено с обща декларация на съпрузите, направена на 8 февруари 2001 г. пред д-р J.F., нотариус в X., Федерална република Германия. Според пълномощника на дъщерята и внуците това съвместно завещание, изменено с въпросната по-късна декларация, наричано по-нататък „съвместното завещание на съпрузите“, е било и е валидно изявление на последната обща воля на наследодателя и неговата съпруга E.K. в съответствие с приложимите разпоредби на германското право. В молба от 30 ноември 2022 г. пълномощникът на дъщерята N.K. и внуците A.K., R.K. и R.F. von K.-K. доразвива подробно съдържанието на съвместното завещание на съпрузите и правната уредба на BGB (германския Граждански кодекс), като твърди, че наследодателят и неговата съпруга изрично са ограничили свободата си на разпореждане (на немски език „*Testierfreiheit*“) в случай на смърт на единия от тях. Според пълномощника след смъртта на другия завещател, наследодателят е могъл да промени кръга на своите наследници само като определи за наследник някое от лицата, посочени в съвместното завещание на съпрузите, и следователно е могъл да избира само между дъщерите им, а именно N.K. и E.D., и

техните деца. По този начин пълномощникът на N.K. и внуците на A.K., R.K. и R.F. von K.-K. обосновава т.нар. обвързващо действие, чиято последица е трайно уреждане на правните отношения на наследодателите, които правят съвместно завещание, което след смъртта на първия съпруг вече не може да бъде променяно по друг начин освен предвидения в съвместното завещание на съпрузите.

4. В определение № 37 D 227/2022-118 по делото, което впоследствие е обжалвано, запитващата юрисдикция заключава, че чешките съдилища са компетентни съгласно член 4 от Регламент № 650/2012 да се произнесат по наследството и че основанието за местна компетентност е член 98, параграф 1, буква а) от Zákon č. 292/2013 Sb. o zvláštních řízeních soudních (Закон № 292/2013 за особените производства пред съдилищата). Съдът посочва още, че съгласно член 22, параграф 1 от Регламент 650/2012 правото, което урежда всички въпроси, свързани с наследяването, е чешкото право.
5. Запитващата юрисдикция счита, че дъщерята на наследодателя, N.K., няма процесуална легитимация да продължи да участва в производството по наследяване, и постановява производството да продължи само с участието на L.P., като на единствен наследник на починалия съгласно завещанието, съставено на 20 декември 2017 г.
6. По жалба, подадена от дъщерята на N.K. и внуците на A.K., R.K. и R.F. von K.-K., апелативният съд потвърждава частично определението на запитващата юрисдикция (в частта от диспозитива относно липсата на процесуална легитимация на дъщерята N.K.), а в останалата част отменя определението и връща делото на първоинстанционния съд.
7. Апелативният съд се позовава на член 26, параграф 2 от Регламент № 650/2012 (Когато дадено лице притежава способността да направи разпореждане с имущество в случай на смърт съгласно приложимото право по член 24 или 25, евентуална последваща промяна на приложимото право не засяга неговата способност да измени или оттегли това разпореждане). Въз основа на това апелативният съд заключава: способността (правната възможност) на наследодателя да измени или отмени тази част от съвместното завещание, в която наследодателят е определил внуците си за негови наследници (в случай че съпругата му е починала по-рано), се урежда задължително от германското, а не от чешкото право. Според апелативния съд този извод не противоречи и на становището на Magdalena Pfeifer (M. Pfeifer, Dědický statut - právo rozhodné pro přeshraniční dědické poměry,

Прага, Wolters Kluwer ČR 2017, стр. 173). Според апелативния съд това становище не внася нищо ново към фактическото положение по настоящото дело освен това, че ако наследодателят е бил способен съгласно „избраното“ (вж. член 83, параграф 4 от Регламент 605/2012) германско право да направи съвместно завещание, той е способен във всеки по-късен момент да го измени или да го отмени в съответствие с германското право, независимо от разпоредбите на друго приложимо към момента на изменението или отмяната право (бел. авт: „става въпрос за приложимото право, което се прилага към всички въпроси, свързани с наследяването), т.е. независимо от избраното впоследствие от наследодателя чешко право. Според апелативния съд фактът, че разпоредбите на чешкото право не само не възпрепятстват наследодателя да отмени определянето на наследниците си в съвместното завещание, но и позволяват това без никакви ограничения (за разлика от германското право), по никакъв начин не засяга въпроса за прилагането на германското право към изменението или отмяната на съвместното завещание.

8. Апелативният съд възлага на първоинстанционния съд да определи (след събиране на доказателства относно съдържанието на германското право) дали (и евентуално при какви условия) съгласно германското право могат да бъдат изключени последиците на частта от съвместното завещание на съпрузите — в която наследодателят определя внуците си А.К., R.K. и R.F. von K.-K. за наследници — както е направил наследодателят в декларацията за лишаване от наследство от 23 юни 2015 г. и в завещанието от 20 декември 2017 г. Едва тогава ще бъде възможно да се разреши спорът относно правото на наследяване между наследника по завещанието от 20 декември 2017 г., т.е. L.P., и посочените внуци на починалия [...]. Правните последици от определянето на L.P. като наследник в завещанието от 20 декември 2017 г. и правните последици от лишаването от наследство на внуците А.К., R.K. и R.F. von K.-K. в декларацията от 23 юни 2015 г. трябва да бъдат преценени в съответствие с германското право.

Предмет и правни основания на преюдициалното запитване

Запитващата юрисдикция отправя три преюдициални въпроса. **Първият въпрос** се отнася до определянето на понятието „разпореждане с имущество в случай на смърт“. Трябва ли член 3, параграф 1, буква г) или член 83, параграфи 3 и 4 във връзка с член 3, параграф 1, буква г) от Регламент № 650/2012 да се тълкуват в смисъл, че понятието „разпореждане с имущество в случай на смърт“ включва и декларация за лишаване от наследство? В случай че отговорът на първия въпрос е положителен,

вторият въпрос се отнася до тълкуването на това кое право е приложимо към наследяването, когато наследодателят е направил повече от едно разпореждане с имущество в случай на смърт преди 17 август 2015 г., в което участва лице с повече от едно гражданство. **Третият въпрос**, напротив, се отнася до тълкуването на член 26, параграф 2 от Регламент № 650/2012, т.е. до каква степен тази разпоредба изключва правните последици от последваща промяна в приложимото право върху способността на дадено лице да измени или отмени разпореждане, направено в случай на смърт.

Преюдициалните въпроси:

1. Трябва ли член 83, параграфи 3 и 4 във връзка с член 3, параграф 1, буква г) от Регламент № 650/2012 да се тълкува в смисъл, че понятието „разпореждане с имущество в случай на смърт“ включва и декларация за лишаване от наследство?
2. Ако отговорът на първия въпрос е положителен, трябва ли член 83, параграф 4 от Регламент 650/2012 да се тълкува в смисъл, че ако преди 17 август 2015 г. наследодателят е направил няколко разпореждания с имущество в случай на смърт, които са били в съответствие с националното право, което наследодателят е могъл да избере в съответствие с Регламент 650/2012, правото, което се счита за избрано като приложимо към наследяването, е правото, в съответствие с което наследодателят е направил последното разпореждане с имущество в случай на смърт преди 17 август 2015 г.?
3. Трябва ли член 26, параграф 2 от Регламент № 650/2012 да се тълкува в смисъл, че ако завещателната дееспособност на наследодателя е била ограничена поради разпореждане в случай на смърт, извършено преди 17 август 2015 г., съгласно правото, което е уреждало всички въпроси на наследяването, и ако последваща промяна на това право е изменила условията за извършване на разпореждане в случай на смърт, наследодателят продължава да бъде ограничен в завещателната си дееспособност съгласно правото, което би било приложимо към наследяването му в случай на смърт към датата на сключване на договора за наследство, независимо от факта, че съгласно приложимото към всички въпроси на наследяването право към момента на смъртта на наследодателя, той е имал право да прекрати (развали или измени) договора за наследство?

Приложимо право на Съюза:

Член 19, параграф 3, буква б) ДЕС

Член 267, първа алинея, буква б)ДФЕС

Член 3, параграф 1, буква г) от Регламент (ЕС) № 650/2012 на Европейския парламент и на Съвета от 4 юли 2012 година относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на съдебни решения и приемането и изпълнението на автентични актове в областта на наследяването и относно създаването на европейско удостоверение за наследство (наричан по-нататък „Регламент № 650/2012“)

Член 26, параграф 2 от Регламент № 650/2012

Член 83, параграфи 3 и 4 от Регламент № 650/2012

Приложими разпоредби на националното право:

Zákon č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém (Закон № 91/2012 за международното частно право), членове 2а и 73а

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (Закон № 89/2012 Граждански кодекс, наричан по-нататък „чешкият ГК“), членове 1476, 1491—1497, 1537, 1538, 1576, 1642, 1643, 1646

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (Закон № 292/2013 за специалните съдебни производства, наричан по-нататък „Закон № 292/2013“), член 1, член 2, буква f), член 3, параграф 1, член 98, параграф 1, буква а), членове 100, 101, 103, 110, 113, 138, 169

Zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a ich činnosti (notářský řád) (Закон № 358/1992 за нотариусите и тяхната дейност (за нотариата), наричан по-нататък „Закон № 358/1992“), членове 4, 7, 8, 13, 35b

Vyhláška č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy (Наредба № 37/1992 за процедурния правилник на районните и окръжните съдилища, наричана по-нататък „Наредба № 37/1992“), член 90

Цитирана национална литература:

M. Pfeifer, Dědický statut - právo rozhodné pro přeshraniční dědické poměry, Прага, Wolters Kluwer ČR 2017

R. Fiala, L., Drápal и др., *Občanský zákoník IV. Dědické právo (§ 1475–1720). Коментар*, второ издание, Прага, С.Н. Beck 2022

Кратко изложение на мотивите за преюдициалното запитване

Запитващата юрисдикция отправя преюдициално запитване, тъй като е стигнала до извода, че за да се произнесе, е необходимо решение относно тълкуването или валидността на правото на Съюза. Според запитващата юрисдикция не става въпрос и за т.нар. *acte clair* или *acte éclairé* по смисъла на решение на СЕС от 6 октомври 1982 г., *Srl CILFIT и Lanificio di Gavardo SpA*, C-283, ECLI:EU:C:1982:335.

По първия преюдициален въпрос:

1. Съгласно чешкия ГК разпорежданията в случай на смърт в по-тесния смисъл на понятието са договор за наследство, завещание и завет (§ 1491 от чешкия ГК), като съвместното завещание е изрично изключено (§ 1496 от чешкия ГК). Съвместното завещание може да се разглежда като „договор за наследство“ по смисъла на член 3, параграф 1, буква б) от Регламент 650/2012, извод до който е стигнал и Върховният съд на Австрия (вж. *Beschluss des Obersten Gerichtshofes* от 29 юни 2020 г., преписка № 2 Ob 123/19f). Чешката доктрина обаче приема като разпореждания в случай на смърт в по-широк смисъл на понятието и други правни действия на наследодателя, които не са изрично посочени в § 1491 от чешкия ГК и с които той урежда отношенията след смъртта си. В допълнение към договора за наследство, завещанието и завета, те включват, наред с друго, декларацията за лишаване от наследство (вж. *R. Fiala, L., Drápal и др.*, *Občanský zákoník IV*, стр. 62).
2. Запитващата юрисдикция счита, че е разумно, справедливо и в съответствие с общоприетия институт на разпореждането в случай на смърт, чрез който наследодателят се разпорежда в случай на смърт или положително, като определя наследници, или отрицателно, като лишава законните наследници (своите деца, евентуално следващите си низходящи) от правото им на запазен дял и от правото на наследяване, член 83, параграф 4 във връзка с член 3, параграф 1, буква г) от Регламент № 650/2012 да се тълкува в смисъл, че разпорежданията с имущество в случай на смърт по смисъла на тези разпоредби включват не само завещание, съвместно завещание или договор за наследяване, но и декларация за лишаване от наследство (същото би могло да се приеме въз основа на член 83, параграф 3). Според запитващата юрисдикция декларацията за лишаване от наследство е една от формите на отрицателното завещание, с която наследодателят изразява външно волята си определени лица, които иначе биха го наследили по закон, да не наследяват. Въпросната ситуация е подобна на тази, при която наследодателят в завещание (съвместно завещание или договор за наследяване) посочва

определени лица да го наследяват. Както в завещанието (съвместно завещание или договор за наследство), така и в отрицателното завещание (т.е. също и в декларацията за лишаване от наследство) наследодателят урежда наследяването си, с други думи, той **урежда (правните) отношения след смъртта си**.

3. В чешката доктрина институтът на лишаването от наследство съгласно чешкия ГК се разбира като лишаване на законния наследник от правото му на наследство (пълно лишаване от наследство) или ограничаване на правото му на запазен дял (частично лишаване от наследство). Съгласно член 1643, параграф 1 от чешкия ГК наследници по закон са децата на наследодателя, а ако децата не наследяват, наследници по закон са техните низходящи. От гледна точка на наследодателя лишаването от наследство може да се разбира като определена (крайна) мярка (*ultima ratio*), чрез която наследодателят наказва своя (недостоеен) низходящ, който е извършил действие, което осъществява фактическия състав на поне едно от законовите основания за лишаване от наследство (вж. R. Fiala, L. Drápal и др., *Občanský zákoník IV*, стр. 388).
4. В член 3, параграф 1, буква г) от Регламент № 650/2012 обаче се уточнява, че само завещанието, съвместното завещание или договорът за наследство са разпореждане с имущество в случай на смърт; в списъка **липсват** например завета или **декларацията за лишаване от наследство**. В член 83, параграфи 3 и 4 от Регламент № 650/2012 се използва понятието „разпореждане с имущество в случай на смърт“. Поради това се поставя въпросът дали в действителност понятието „разпореждане с имущество в случай на смърт“ по посочения член трябва да се разбира в смисъл, че се отнася само и изключително до трите вида (типа) разпореждания с имущество в случай на смърт, посочени в член 3, параграф 1, буква г) от Регламент № 650/2012, и дали такова разпореждане с имущество в случай на смърт не обхваща всеки друг правен акт на наследодателя, с който той урежда отношенията след смъртта си. Запитващата юрисдикция намира за донякъде нелогично понятието „разпореждане с имущество в случай на смърт“ да обхваща завещанието (с което завещателят определя наследниците, а евентуално и заветниците) и същевременно да не обхваща декларацията за лишаване от наследство (като една от формите на отрицателното завещание), с която наследодателят лишава наследник от законното му право на наследство и от правото му на запазена част, когато **по този начин наследодателят също извършва разпореждане с имущество в случай на смърт**.

По втория преюдициален въпрос:

1. Ако отговорът на първия въпрос е положителен, запитващата юрисдикция счита, че въпросът за това кое право е приложимо към наследяването, ако наследодателят е извършил няколко разпоредения с имущество в случай на смърт преди 17 август 2015 г. и става въпрос за лице с повече от едно гражданство, все още не е решен.
2. Завещателят може да е направил няколко разпоредения в случай на смърт преди 17 август 2015 г. и ако към този момент е бил лице с повече от едно гражданство, той може да е направил разпоредения съгласно правото на повече от една от държавите, чийто гражданин е бил към този момент. Естествено възниква въпросът кое право ще стане приложимото към наследяването право по смисъла на член 83, параграф 4 от Регламент № 650/2012 към момента на смъртта на наследодателя. Запитващата юрисдикция изхожда от предпоставката, че приложимото към наследяването право следва да бъде това национално право, съгласно което завещателят последно се е разпоредил с имущество в случай на смърт преди 17 август 2015 г. Така, тъй като на 2 ноември 1999 г. наследодателят L.K. заедно със съпругата си E.K. са направили съвместно завещание по германското право (пред германски нотариус), а на 23 юни 2015 г. наследодателят е направил декларация за лишаване от наследство пред чешки нотариус по чешкото право, се приема, че за приложимо към наследяването право по смисъла на член 83, параграф 4 от Регламент № 650/2012 е избрано чешкото право.

По третия преюдициален въпрос:

1. От една страна, съществува доктринално тълкуване на въпросната разпоредба, особено във Федерална република Германия, според което нейната цел е да се осигури правната сигурност и с оглед на тази цел разпоредбата следва да се прилага и в случаите, когато в резултат на промяна на приложимото към наследяването право наследодателят не е загубил завещателната си дееспособност, а е налице (само) промяна в условията за нейното упражняване. Според това тълкуване и в този случай правото, което е било приложимо към момента на първоначалното разпоредяне с имущество в случай на смърт (когато е било съставено съвместното завещание), ще продължи да се прилага към отмяната или изменението на разпоредянето с имущество в случай на смърт. От друга страна, запитващата юрисдикция приема, че завещателната дееспособност по член 26, параграф 2 от Регламент № 650/2012 трябва да се тълкува в смисъл, че действието на последваща промяна в приложимото право върху дееспособността на лицето да измени или отмени разпоредяне с имущество в случай на смърт, е изключено. Това означава, че ако

наследодателят е имал завещателна дееспособност, той винаги ще може да отмени или измени такова разпореждане във всеки един по-късен момент.

2. Запитващата юрисдикция най-напред подчертава, че член 26, параграф 2 от Регламент № 650/2012 първоначално е предвиждал обратния сценарий на този по разглежданото дело за наследство. Ставало е въпрос за положение, при което наследодател, който е бил способен да се разпорежда с имущество в случай на смърт съгласно правото, приложимо към момента на разпореждането, губи дееспособността си в резултат на промяна в приложимото към наследяването право, и следователно не може да отмени или измени своето разпореждане. Единствено според германската доктрина (на която се позовава пълномощникът на внуците на починалия) целта на тази разпоредба може да бъде (също така) осигуряване на правна сигурност и с оглед на тази цел въпросната разпоредба ще се прилага и в случаите, когато в резултат на промяна в приложимото към наследяването право наследодателят не е загубил дееспособността си да извършва разпореждане, а (само) е настъпила промяна в условията за нейното упражняване. Според германската доктрина и в такъв случай правото, приложимо към момента на първоначалното разпореждане с имущество в случай на смърт (т.е. към момента на съставяне на съвместното завещание на съпрузите), следва да продължи да се прилага към отмяната или изменението на разпореждането с имущество в случай на смърт. Това становище обаче не е възприето с пълно единодушие. Накрая, дори и M. Pfeifer приема, че ако дадено лице е било дееспособно да извърши разпореждане с имущество в случай на смърт съгласно приложимото право към момента на извършване на разпореждането, то може във всеки по-късен момент да промени или отмени това разпореждане, независимо от съответните разпоредби на приложимото право към момента на промяната или отмяната. Ако завещателят е имал завещателна дееспособност, той винаги ще може да отмени или измени такова разпореждане във всеки по-късен момент (M. Pfeifer, *Dědický Statute*, стр. 173).

3. Според запитващата юрисдикция от член 26, параграф 2 от Регламент № 650/2012 **не следва**, че трябва да се запази „за вечни времена“ ограничаването на завещателната дееспособност на наследодателя съгласно правото, което би било приложимо към наследяването му в случай на смърт към датата на сключване на договора за наследство, и то независимо от факта, че съгласно приложимото към всички въпроси на наследяването право към момента на смъртта на наследодателя, той е имал право да прекрати (развали или измени) договора за наследство.

4. Запитващата юрисдикция приема, че завещателната дееспособност по член 26, параграф 2 от Регламент № 650/2012 трябва да се тълкува в смисъл, че е изключено действието от последваща промяна на приложимото право върху дееспособността на лицето да измени или отмени разпореждане, направено в случай на смърт.

Относно активната легитимация на упълномощения съдебен комисар, действащ от името на Obvodní soud pro Prahu 1 (Районен съд за Прага 1), да отправя преюдициално запитване:

1. Член 1, параграф 1 от Закон № 292/2013 предвижда: „Съдилищата разглеждат и решават в съответствие с този закон споровете, посочени в него“. Член 100, параграф 1 от Закон № 292/2013 предвижда: „Действията на първоинстанционния съд в производството по наследяване се извършват от оправомощен от съда нотариус, в качеството му на съдебен комисар, освен ако в разпоредбите по-долу не е предвидено друго“. В член 100, параграф 2 от Закон № 292/2013 се посочват изключенията, за които не се прилага член 100, параграф 1 от Закон № 292/2013, като този списък не включва подаването на преюдициално запитване до Съда на Европейския съюз, поради което оправомощеният съдебен комисар има право да направи това. Член 101, параграф 2 от Закон № 292/2013 гласи: „След образуване на производството съдът определя нотариуса с определение, което не е необходимо да се връчва“.
2. Член 103, параграф 4 от Закон № 292/2013 предвижда: „**Нотариусът, кандидат-нотариусът, стажант-нотариусът и служителят на нотариуса, който е положил изпит за правоспособност в съответствие с други законови разпоредби, когато действа като съдебен комисар има всички правомощия в производствата по наследяване, които има съдът като публичен орган, когато правораздава**“.
3. Член 90, параграф 1 от Наредба № 37/1992 гласи: „В решението относно наследяването се посочват името на съдебния комисар, адресът на неговата нотариална кантора и обстоятелството, че съдът по наследяване му е възложил да действа като съдебен комисар в производството по наследяване. В указанията относно възможността за подаване на жалба се посочват адресът на седалището на съда по наследството и адресът на нотариалната кантора на съдебния комисар като място, където трябва да се подаде жалбата. Писмен препис от решението относно наследяването се подписва от съдебния комисар, назначен съгласно член 24, параграф 1 от Закон № 358/1992 представител

на нотариуса, съдружник на нотариуса или кандидат-нотариус, който е определен от нотариалната камара да замества нотариуса при изпълнение на дейността му“.

[...]

РАБОТЕН ДОКУМЕНТ